

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish

Muslima Nasimxon qizi Jaxongirova
Ilmiy rahbari: Muniraxon Voxobova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqi ko'nikmalarini rivojlantirish va uning bugungi kundagi ahamiyat, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini nutqini korrreksiya qilish, psixologik-pedagogik yondashish va nutq borasida olib borilgan fikr mulohazalar o'z haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: nutq, nutq o'stirish, fonetika, imlo, inklyuziv ta'lim, logoped

Developing the speech skills of primary school students

Muslima Nasimkhon kizi Jaxongirova
Scientific supervisor: Munirakhon Voxobova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article discusses the development of speech skills of primary school students and its importance today, correction of speech of primary school students, psychological and pedagogical approaches and reflections on speech.

Keywords: speech, speech development, phonetics, spelling, inclusive education, speech therapist

Kirish:

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning "Farzandlarimizni mustakil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan mustakil xayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan masala xisoblanadi" - degan fikrlari har birimizdan katta mas'uliyatni talab qiladi. Taraqqiyot shiddat bilan hayot tarzimizga kirib kelayotgan bir davrda bir-biridan murakkab texnika va texnologiyalar yoshlarimiz ongu shuuridan mustahkam o'rin egallamoqda. Bunday vaziyatda o'qituvchiga biror yangi bilim berish, uni o'qish va izlanishga o'rgatish uchun o'qituvchidan juda katta mahorat talab qilinishi bor gap.

Nutq bu kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi

uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir. Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo'llash tushuniladi. Shuning uchun ham grammatika va imlo dasturi tovushlar va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq kabi qismlarni o'z ichiga olgan. Ona tili dasturining bo'limlari: "Xat-savod o'rgatish va nutq o'stirish", "o'qish va nutq o'stirish", "Grammatika, imlo va nutq o'stirish" deb nomlangan. Nutq faoliyati uchun, shuningdek o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon xohishini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi. va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida, bola nutqi mazmunli bo'lishi uchun g'amxo'rlik qilish hisoblanadi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmari, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti - nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. Bolalarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan o'z tajribasida foydalanish natijasida bolalarda ta'lim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda "tilni sezish" shakllanadi. Nutq o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Nutq o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi. Bola tilni nutqiy faoliyat jarayonida o'zlashtiradi. Buning o'zi yetarli emas, chunki u nutqni yuzaki o'zlashtiradi.

Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til normalarini o'zlashtirish. Maktab bolalarni adabiy tilni sodda so'zlashuv tilidan, sheva va jargondan farqlashga o'rgatadi, adabiy tilning badiiy, ilmiy, so'zlashuv variantlari bilan tanishtiradi.

2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish va yozish malakalarini o'zlashtirish. Bu bilan bola yozma nutqning xususiyatlarini, uning og'zaki-so'zlashuv nutqidan farqini bilib oladi.

3. O'quvchilar nutq madaniyatini takomillashtirish. Til kishilik o'rtasidagi eng muhim aloqa vositasidir. Tilning mana shu ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqib, maktabda o'quvchilarning nutq madaniyatiga alohida e'tibor beriladi.

Bu vazifalarni bajarish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan rejali ish olib borishi lozim. Buning uchun esa o'quvchilar nutqini o'stirish ustida ishlash tushunchasiga nimalar kirishini bilib olish muhimdir. Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

- 1) so'z ustida ishlash;
- 2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash;
- 3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

Boshlang'ich ta'limda ona tili o'qitish - o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash, ularni og'zaki va yozma nutqida adabiy nutq me'yorlariga rioya qilishga o'rgatishdan iborat. Mazkur ona tili o'quv dasturi quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

1. Savod o'rgatish va nutq o'stirish.
2. Fonetika, grammatika, imlo va nutq o'stirish.

Savodga o'rgatish davri 2-sentabrdan to dekabr oyining oxirigacha bo'lgan muddatni, ya'ni ikki o'quv choragini qamrab oladi. Savodga o'rgatish jarayoni tayyorgarlik va alifbe davridan tashkil topadi. Tayyorgarlik va alifbe davrida ta'lim savodga o'rgatishning tahlil-tarkib (analitiksintetik) tovush usulida amalga oshiriladi. Savodga o'rgatishning tahlil-tarkib usuliga ko'ra matndan gap, gapdan so'z, so'zdan bo'g'in va tovush, yoki aksincha, tovush - bo'g'in - so'z -gap-matn uzviy aloqada butundan bo'lakka, bo'lakdan butunga qarab tahlil-tarkib qilinadi. Bu esa o'quvchilar tafakkur faoliyatini ongliklik, tushunarliklik, mantiqiylik, didaktik mezonlar asosida rivojlantirish imkoniyatini vujudga keltiradi. Boshlang'ich ta'limning ilk savodga o'rgatish davridanoq, o'quvchilar nutqini yangi so'zlar hisobiga boyitishga alohida e'tibor qaratiladi. "Alifbe" darsligida berilgan: yangi so'zlar, matn, kichik hikoya va she'rlardan foydalanib, o'quvchilarni so'z ma'nosi bilan atroflicha tanishtirishda, she'riy va nasriy matnlarni yodlatish, qayta hikoyalashga e'tibor beriladi. Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarni bolalar adabiyoti namunalari bilan tanishtirib borishga, ularni mustaqil o'qishga, o'qituvchi va ota-onalar yordamida badiiy o'qishga qiziqtirish, nutqini boyitish va rivojlantirishga yordam beradi. Ona tili erkin fikrlay olish, o'zgalar fikrini anglash, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda bayon qila olish, kishilar bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbek xalqiga xos xususiyatlardan biri shundaki, ular so'zlayotgan gaplarining ma'nosiga mos iboralarni o'z o'rnida qo'llashadi, bu esa albatta, o'sha so'zlarning ta'sir kuchini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, keksalarimizning biron gapi

yo'qki, ibora va o'xshatishlarsiz sayqallanmagan bo'lsa. O'xshatishlar orqali gaplar jozibador, aniq tasavvur chizmalarini chiza oladigan, yetkazilmoqchi bo'lgan sezgilar aynan yetkaziladi. E'tibor bersak, og'ir sukunatni "o'lik chiqqan uyday" yoxud kutilmagan gapdan esankirash holatini "ustiga sovuq suv quyganday" kabi o'xshatishlar orqali ifodalanganda ongimizda qanchalar aniq tasavvurlar hosil bo'ladi. Halollik timsolini "ona sutiday" ta'rifidan ortiq aniqlikda izohlash mushkul bo'lsa kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'xshatishlar bilan boyitish ishini uch bosqichga ajratish mumkin:

1. O'quvchilarda o'xshatish haqida tushuncha hosil qilish.
 2. O'qish kitobi darsliklari matnida uchraydigan o'xshatishlar ustida ishlash, ularning ma'nosini tushuntirish.
 3. O'xshatishlarni o'quvchilar nutqiga kiritishga doir mashqlar bajarish.
- Boshlang'ich sinflarda badiiy asar tilini tahlil qilish orqali o'quvchilarda o'z ona tiliga muhabbat hissi, badiiy asarni ongli o'qish ko'nikmasi o'stiriladi, asar g'oyasini chuqur idrok etishga zamin hozirlanadi, o'quvchilar nutqi rivojlantiriladi.

Xulosa:

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bolalar bilan ko'proq so'z va bo'g'inlar ustida ishlash, ularga o'xshatmalar o'rgatish bolalarning nutqini rivojlanishiga olib keladi. Bundan tashqari turli xil, bolani yoshiga mos bo'lgan kitoblar o'qib berish va o'qitish ham bolalari nutqini o'sishiga yordam beradi. Olimlarimiz "Kitob ko'rmagan odam nodondir, kitob ko'rmagan uy qorong'u-zimistondir" deb ta'kidlashgan. Kitob bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Munira, V., & Shoxistaxon, T. (2024). Bolalar nutqining rivojlanishida atrof muhit va oilaning ahamiyati. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(1), 51-69.
2. Vohoboba, M., & Gulmira, G. (2025). Nutqida muammolari bo'lgan bolalarga bo'lgan munosabat va ularning ijtimoiy adaptatsiyasi. *Science and Education*, 6(2), 216-219.
3. Azamatovna, V. M. M. P. Alalia as dysontogenesis of speech development. *Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj)*.
4. Sadirdinovna, V. M. (2024). Autizm kelib chiqish sabablari va davolash yo'llari." tadqiqotlar. *UZ*, 48, 710.
5. Vokhobova Munira Munajat Pòlatova Azamatovna. Alalia as dysontogenesis of speech development. *Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj)*
6. Sadirdinovna, Vokhobova Munirakhan. "Corrective pedagogical work carried out in stuttering children." Open access repository 9.12 (2023): 372-375.

7. Sadirdinovna, Vokhobova Munirakhan. "features of the formation of imitation of speech in children with alalia speech defects." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.12 (2023): 1001-1004. Sadirdinovna, Voxobova Muniraxon. "Autizm kelib chiqish sabablari va davolash yo‘llari." *tadqiqotlar. UZ* 48.2 (2024): 7-10.
8. Munira, Voxidova, and Qosimova Marhabo. "Ovoz kamchiliklarining uchrashi va ularni bartaraf etishning pedagogik asoslari." *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi* 15.1 (2024): 29-32.
9. SADIRDINOVNA, VOKHOBOVA MUNIRAKHAN. "Ways and methods of speech formation of children with alaliya speech defects." *Confrencea* 3.03 (2023): 231-235.
10. Sadirdinovna, Vokhobova Munira. "Formation of speech imitation in children with severe degree of motor alalia." *Open Access Repository* 4.2 (2023): 316-320.
11. Sadirdinovna, V. M. (2023). Features of the formation of imitation of speech in children with alalia speech defects. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(12), 1001-1004.
12. Kamolova, A. O. Q., & Rustamova, G. Z. X. Q. (2025). Pedagoglar faoliyati jarayonida salomatlik madaniyatining ahamiyati va o‘rni. *Science and Education*, 6(2), 329-333.
13. Rustamova, G. Z. X. Q., & Kamolova, A. O. Q. (2025). Nosog‘lom oila muhitida voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy adaptatsiya muammosining psixologik xususiyati. *Science and Education*, 6(2), 301-305.
14. Rustamova, G. X. Q. (2025). Oilaning tarixiy rivojlanishi va bola tarbiyasidagi ijtimoiy psixologik o‘rni. *Science and Education*, 6(3), 205-208.
15. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto‘liq oilaning jamiyatdagi o‘rni va psixologik ta’siri. *Science and Education*, 6(4), 265-269.
16. Munira, Voxobova, and Mirrahimova Xonzodabegim Sodiqjonovna. "Bolalarda yuvinel revmatoid artrit kasalligining kelib chiqishi hamda uning oldini olish choralari." *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi* 15.1 (2024): 33-35.
17. Vaxobova, Muxtabar. "O‘smirlarning ota-onalari bilan munosabatlaridagi muammolar." *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании* 4.2 (2024): 53-57.